

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ
ЦЕРКВИ (МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ)
В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ (1991–2013 РОКИ)**

Сладан А. А.

*аспірант кафедри культурології, богослов'я та релігієзнавства
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Українська Православна Церква (в єдності з Московським Патріархатом) упродовж перших двох десятиліть незалежності виробила своєрідний публічний образ, який відображався і в її дискурсі. Базова стратегія 90-х років полягала в тому, щоб не виставляти напоказ політичні симпатії й підкреслювати свою роль традиційного духовного авторитету для всіх українців незалежно від їхніх політичних поглядів [3]. Відтак в 1990-х – на початку 2000-х рр. у висловлюваннях ієрархів УПЦ (МП) домінували теми духовності, канонічності та єдності церкви. Наприклад, постійно наголошувалося, що УПЦ є єдиною канонічно визнаною православною юрисдикцією в Україні, яка зберігає євхаристійне спілкування з усім світовим православ'ям [3]. Ця теза містить важливий аксіологічний підтекст: цінність єдності церкви ставиться дуже високо, як запорака істинності віри. Відповідно, розкол (УПЦ КП) маркувався як негативне явище, що суперечить заповіді Христовій «щоб всі були одно» (Ін. 17:21). Такий дискурс не був агресивним; радше він позиціонував УПЦ (МП) як Церкву-Сім'ю, в якій розкольники – заблукалі діти, що повинні повернутися. Цінності смирення і терпіння також явно простежувались: попри постійні конфлікти за храми між УПЦ (МП) та УПЦ КП в 1990-х, офіційні заяви УПЦ (МП) намагалися уникати мови ворожнечі, закликаючи вирішувати суперечки мирним шляхом [2]. Це відповідало як християнському ідеалу миру, так і прагматичній лінії не загострювати свій образ перед владою і суспільством.

Зв'язок із державою в ті роки впливав на дискурс: за президентства Л. Кучми (1994–2004) УПЦ (МП) мала певні преференції, що обумовило лояльність церкви до влади. Тому у публічних промовах часто звучали молитви за «Богом бережену Україну, владу і військо її» – стандартна фраза православного богослужіння, яка в умовах того часу сприймалася як декларація підтримки існуючого ладу. Будь-які соціальні заклики до протесту чи радикальних змін були відсутні.

Натомість підкреслювалася цінність стабільності і «мирного неба». Особливо показовим є приклад 2004 р. (Помаранчева революція): тодішні керівники УПЦ (МП) займали вичікувальну позицію; митрополит Володимир (Сабодан) закликав народ зберігати мир і молитися про благополучне вирішення кризи. Хоча окремі єпископи симпатизували Януковичу чи Ющенкові, офіційна риторика уникала підтримки будь-кого явно. Така ціннісна нейтральність теж, певною мірою, декларувалася як принцип: церква понад політикою, церква молиться за всіх і не втручається у «суєту» – це прозорий натяк на євангельську настанову «віддайте кесарево кесарю, а Боже Богові». Себто цінність, яку пропонувала УПЦ (МП) суспільству, – духовний спокій, стоїчне перенесення випробувань, уповання на Божий Промисел більше, ніж на суспільну боротьбу.

З приходом до влади В. Януковича (2010) ситуація дещо змінилася. Цей президент відкрито демонстрував близькість до УПЦ (МП), брав участь у хресних ходах на Володимировому узвозі тощо. УПЦ (МП) почала отримувати більш привілейоване становище (державні заходи відвідував лише митрополит УПЦ (МП), тоді як представників Київського Патріархату не запрошували). Це відбилося і в дискурсі: частіше почали звучати ноти похвали «Богом даній владі» і подяки за підтримку церкви. Така кооперація з владою підкреслювала цінність лояльності, покори встановленому порядку – традиційної чесноти, яку православ'я історично шанувало. Суспільству це трансливало меседж про цінність єдності церкви та держави у служінні народу. Критики ж вбачали в цьому небезпеку перетворення УПЦ (МП) на інструмент державної ідеології. Втім, цей період тривав недовго – до 2013 р.

Важливо відзначити, що соціальне вчення УПЦ (МП) також формувало її аксіологічний дискурс. У 2000 р. РПЦ (частиною якої і є УПЦ) прийняла документ «Основи соціальної концепції РПЦ», де викладено погляди церкви на суспільне життя. В ньому наголошено на традиційних цінностях шлюбу, негативному ставленні до абортів, критиці аморальності в ЗМІ, але також і право народу відстоювати мораль перед владою. УПЦ (МП) прийняла цю концепцію, однак у публічний простір вона просочувалася мінімально – хіба що через виступи окремих єпископів чи священників. Таким чином, до 2014 р. можна сказати, що аксіологічний дискурс УПЦ (МП) був здебільшого внутрішньо спрямованим, конфесійним: він стосувався питань віри, канонів, моральності в особистому житті, і мало артикулювався на широкі суспільні теми. У мас-медіа цю церкву згадували найчастіше або в контексті церковних свят, або у зв'язку з міжцерковними конфліктами та діалогами. Аналітичні огляди того періоду фіксують, що українська преса рідко вдавалася до оцінок діяльності УПЦ (МП) –

повідомлення мали радше нейтрально-інформативний характер [1]. Наприклад, щорічні Хресні ходи на День Хрещення Русі подавалися як новини без особливої критики, навіть якщо там звучали промови проросійського змісту – медіа не акцентували на цьому [1]. Це свідчить, що у суспільній свідомості УПЦ (МП) сприймалася як «традиційна церква», частина статус-кво, а не як носій якогось виключно ціннісного меседжу.

Отже, довоєнний (до 2014) публічний дискурс УПЦ (МП) можна охарактеризувати такими ключовими словами: канонічність, єдність церкви, мир, духовність, лояльність, традиція. Він був відносно консервативним і стриманим, із наголосом на вертикалі «Бог – Церква – Народ», де держава постає як встановлена Богом світська влада, покликана діяти у співпраці з Церквою відповідно до принципу симфонії, а не в підпорядкованому статусі. У цьому дискурсі цінності національні чи демократичні практично не з'являлися, однак і відверто антиукраїнських тез не артикулювалося (принаймні офіційно). Це створювало образ УПЦ (МП) як позачасового хранителя віри, що, з одного боку, додавало їй авторитету серед частини населення, стомленого політичною боротьбою, а з іншого – віддаляло від активних патріотичних кіл, яким бракувало від цієї Церкви виразної підтримки українських національних прагнень.

Література

1. Від компліментів до «вигнання бісів»: медійна траєкторія УПЦ Московського патріархату. 18.04.2023. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vid-komplimentiv-do-vygnannya-bisiv-medijna-trajektoriya-upts-moskovskogo-patriarhatu-i52196>
2. Чміль О. Формування медіа-дискурсу про Українську православно-славну церкву Московського патріархату в 2005–2013 рр. (за матеріалами часописів «День» та «Дзеркало тижня»). 2019. Львів. 75 арк., іл. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.14570/1377>
3. Olszański T. A. The Ukrainian Orthodox Church's stance on the revolution and war. 30.10.2014. Centre for Eastern Studies (OSW). № 151. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_151.pdf